

Rony Ojajärvi ja Ilkka Huhta

Uskonto ja kylmä sota Suomen rauhanpuolustajien julkaisuissa 1949–1970

Olin kiinnostunut ensimmäisten kveekkarien [sic] historiasta Amerikassa [...]. Olin myös Tolstoin ja Victor Hugon teoksista saanut virikettä pasifistiselle elämäntavalleni. Mutta kaikkein syvimmän vaikutuksen teki se kauttaaltaan pasifistinen tapa, jolla suuren venäläisen vallankumouksen rauhan ja veljeyden aatteen innoittamat yksinkertaiset venäläiset sotamiehet tekivät lopun ensimmäisestä maailmansodasta itärintamalla. He [...] muuttivat vihan veljeydeksi, kuoleman elämäksi, sodan rauhaksi avaamalla rintaman ja astumalla esille ihmisinä, vapautuneina, elämään ja sen hyviin voimiin luottavina ihmisinä. Ja tämä meidän aikanamme!¹

Suomalaisen rauhanliikkeen pioneeri Felix Iversen lausui nämä sanat vastaanottaessaan Stalinin rauhanpalkintoa Moskovassa vuonna 1954. Vielä maailmansotien välisenä aikana Iversen oli tuominut jyrkästi bolševikkien väkivaltaisen toiminnan Venäjällä.² Hän argumentoi rauhanasiaa tuolloin usein kristillisesti ja oli erityisen vaikuttanut kveekkarien rauhanääntä korostaneesta uskonnollisuudesta.³ Moskovan kiitospuheessa kveekarit mainittiin enää ohimennen. Nyt suurimman vaikutuksen tekivät vallankumouksen aloittaneet venäläiset sotilaat. Paljon oli täytynyt tapahtua.

Käsillä olevan artikkelin idea syntyi havainnosta, että Iversenin argumentaatio oli muuttu-

nut sen jälkeen, kun hän oli alkanut toimia Rauhanpuolustajissa. Tuosta havainnosta muotoutui kysymys siitä, miten Rauhanpuolustajat ry. vaikutti uskonnon ja suomalaisten rauhanliikkeiden väliseen suhteeseen toisen maailmansodan jälkeen. Lähestymme tätä kysymystä tarkastelemalla uskonnon, pääasiassa kristinuskon, merkitystä Suomen rauhanpuolustajien julkaisuissa vuosien 1950–1970 välillä. Päälähteaineistomme ovat Rauhanpuolustajien julkaisut, erityisesti lehdet *Rauhanpuolustaja* (1950–1952), *Tänään* (1951–1957) ja *Rauhan puolesta* (1958–1970).⁴ Olemme käyneet jokaisen lehden systemaattisesti läpi seuloen aineistosta uskonnollisia kirjoituksia ja mainintoja uskonnoista, uskonnollisista tapahtumista sekä toimijoista. Käytimme aineiston läpikäymisessä laadullista verkostoaalysia, jonka avulla havaitsimme julkaisujen uskontosisältöön vaikuttaneet kansalliset ja kansainväliset verkostot.⁵ Päälähteaineiston analyysin tukena olemme käyttäneet Sadankomitean *Ydin*-lehteä, Suomen rauhanliiton *Rauhaa kohti*-lehteä, suomalaisten rauhanliikkeiden arkistoja sekä Rauhanpuolustajiin osallistuneiden kristillisten toimijoiden henkilökohtaisia arkistoja.

Kirkon suhdetta rauhanpuolustamiseen ja erityisesti aseistakieltäytymiseen 1960-luvulla on tutkittu opinnäytteissä,⁶ mutta rauhanliikkeiden suhdetta uskontoon on vain sivuttu.⁷ Lisäksi opinnäytteiden aikarajaukset alkavat 1960-luvulta, vaikka myös 1950-luku on ollut avainaikaa suo-

1. Felix Iversen, Stalinin rauhanpalkintoa vastaanottamassa 1954. Teoksessa Kalevi Kalemaa (toim.) *Mitä rauha on? kirjoituksia* [Felix Iversenin] vuosilta 1925–1968. Suomen rauhanliitto 1991, 151–152.
2. Felix Iversen toimitti *Rauhaa kohti*-lehteä ja lehden toimitus irtisanoutui toistuvasti kommunismista. ks. esim. Erään ilmoituksen johdosta. *Rauhaa kohti* 9/1.9.1927, 72. Ks. myös Kalevi Kalemaa, *Suomalaisen rauhanliikkeen juuria*. Suomen rauhanliitto & YK-yhdistys 1981, 60, 64.
3. Rony Ojajärvi, Rauhanekumeniaa kristillisen sosialismin ehdoilla. Mathilda Wreden ja Felix Iversenin vaikutus suomalaisen ja kansainvälisen Kristillisen internationaalien kehitykseen ensimmäisen maailmansodan jälkeen. *Valta ja vastarinta. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 2020, 43–68.
4. Kiitämme Suomen rauhanpuolustajia digitoidun lehtimateriaalin antamisesta käyttöömmee.
5. Laadullisesta verkostoaalysistä ks. Betina Hollstein, Qualitative approaches. Teoksessa John Scott Peter J. Carrington (toim.) *The SAGE handbook of Social Network Analysis*. SAGE 2014, 404–408.

malaisten rauhanliikkeiden kehitykselle. Suomen rauhanpuolustajien perustaminen vuonna 1949 ilmensi uudenlaisen ajan alkua rauhanliikkeissä. Rauhanpuolustajat ry. kuului alusta alkaen Neuvostoliiton ohjaileman Maailman rauhanneuvoston alaisuuteen. Uudenlaisia painotuksia rauhantyössään korostaneen yhdistyksen täytyi legitimoida paikkansa suomalaisessa yhteiskunnassa ja osoittaa olevansa tarpeellinen jo olemassa olevien rauhanliikkeiden, siis erityisesti Suomen rauhanliiton ja sitä lähellä olevien rauhanliikkeiden, kuten Rauhantyön yhteisrintaman, joukossa.

Rauhanpuolustajien myötä rauhankysymys tuli Suomessa osaltaan kytketyksi kommunismiin ja Neuvostoliiton ulkopoliittiseen linjaan. Siten se poikkesi aikaisemmista suomalaisista rauhanliikkeistä. Silti Rauhanpuolustajilla oli alusta alkaen myös henkilö- ja aateyhteys aikaisempiin rauhanliikkeisiin, kuten Suomen rauhanliittoon. Uskonto oli avainasemassa luomassa historiallista jatkumoa ensimmäisen maailmansodan jälkeen muodostuneen Suomen rauhanliiton ja toisen maailmansodan jälkeen kehittyneen Suomen rauhanpuolustajien välille. Neuvostoliiton omaksuma uusi rooli rauhanliikkeissä muokasi kuitenkin Rauhanpuolustajien välityksellä suomalaisten rauhanliikkeiden uskonnollista traditiota erilaiseksi. Tästä asetelmasta löytyvät vastaukset esittämäämme tutkimuskysymykseen.

Seuraavassa osallistumme akateemiseen keskusteluun uskonnon roolista kylmän sodan aikaisessa kulttuuridiplomatiassa. Uskonto ja uskonnollisuuteen vetoaminen oli yksi pehmeän vallankäytön keino, erityisesti lännessä mutta myös idässä.⁸ Neuvostoliittoa käsittelevä klassikotutkimus on William Fletcherin *Religion and Soviet Foreign Policy 1945–1970*.⁹ Neuvostoliiton sisäpoliittinen uskontosuhde on ollut lukuisien selvitysten kohteena, mutta käsitys uskonnon roolista sen ulkopoliitikassa on jäänyt vielä ohueksi.¹⁰ Poikkeuksen tähän tuovat Dianne Kirby ja Miriam Dobsonin tutkimukselliset avaukset, jotka ovat edistäneet tutkimusta uskonnon roolista Neuvostoliiton kylmän sodan aikaisessa ulkopoliitikassa viittaamatta kuitenkaan Fletcheriin.¹¹ Neuvostoliiton Suomeen kohdistamia uskonnollisia vaikutusyrityksiä on tutkittu Suomen ortodoksisen kirkon kontekstissa.¹² Artikkelissamme laajennamme tarkastelunäkökulmaa selvittämällä, miten Neuvostoliiton kulttuuridiplomatia vaikutti Rauhanpuolustajien välityksellä uskonnon sekä rauhanliikkeiden väliseen suhteeseen Suomessa.

Kristinusko rauhanliikkeen ytimenä

Ensimmäisten eurooppalaisten rauhanliikkeiden perustajat olivat kristittyjä.¹³ Samoin Suomeen 1900-luvun alussa rantautunut liike toimi edeltäjänsä tavoin kristilliseltä arvopohjalta.¹⁴ Toisen

- Kaija Koskenranta, *Rauhankysymys Kotimaa-lehdessä 1960-luvulla*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1996; Pekka Asikainen, *Keskustelu aseistakieltäytymisestä Suomen kirkollisessa lehdistössä vuosina 1960–1983*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1997; Juhani Argillander, *Kirkon kannanmuodostus aseistakieltäytymiseen 1966–1922*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2005; Kai Kilpinen, *”Herkkä omatuntoiset” Alamaisideologia ja aseistakieltäytyminen 1960-luvulla*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2007.
- Minna Havunen on vuonna 2010 Tampereen yliopistolle tekemässään historian pro gradu -tutkielmassaan *Kirkko, rauhankysymys ja sukupolvet. Suomen evankelisluterilaisen kirkon rooli yhteiskunnallisessa keskustelussa rauhankysymyksestä vuosina 1965–1975* sivunnut kristittyjen ja kirkon suhdetta Rauhanpuolustajiin ja Sadankomiteaan. Sen sijaan puhtaasti 60-luvun rauhanliikkeitä käsittelevä Mikko Metsämäen Helsingin yliopistoon tekemä historian pro gradu -tutkielma *Taistelu rauhasta. Sadankomitea ja Rauhanpuolustajat 1960-luvun Suomessa* ei käsittele rauhanliikkeiden suhdetta uskontoon ollenkaan.
- Ks. esim. Dianne Kirby, *Religious Cold War*. Teoksessa Richard H. Immerman & Petra Goedde (toim.) *The Oxford Handbook of Cold War*. Oxford University Press 2013; Miriam Dobson, *Protestants, Peace & the Apocalypse. The USSR’s Religious Cold War 1947–1962*. *Journal of Contemporary History* 53:2 (2017), 361–390.
- William C. Fletcher, *Religion and Soviet Foreign Policy 1945–1970*. Oxford University Press 1973.
- Dimitry Pospelovskiy, *The Russian Church Under the Soviet Regime 1917–1982*. Osa II. St. Vladimir’s Seminary Press 1984, 312–314; Lucian N. Leustean, *Eastern Christianity and the Cold War*. Teoksessa Lucian N. Leustean (toim.) *Eastern Christianity and the Cold War 1945–1991*. Routledge 2010, 4, 14; Alicia Curanovic, *The Religious Factor in Russia’s Foreign Policy*. Routledge 2012, 51–54, 264–265.
- Dianne Kirby, *From Bridge to Divide. East-West Relations and Christianity during the second World War*. *The international History Review* 36:4 (2014); Dobson 2017.
- Ks. Esim. Teuvo Laitila, *The Finnish Orthodox Church*. Teoksessa Lucian N. Leustean (toim.) *Eastern Christianity and the Cold War 1945–1991*. Routledge 2010, 282–298.
- David Cortright, *Peace. History of Movements and Ideas*. Cambridge University Press 2008, 44–51.
- Armo Nokkala, *Tolstoilaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus*. Suomen kirkkohistoriallinen seura 1958, 196–206.

maailmansodan jälkeen rauhanliikkeissä kristinuskoa asemoitiin uudella tavalla. Pian sodan jälkeen Stalin oli ehdottanut, että rauhanaate tulisi ottaa osaksi Neuvostoliiton ulkopolitiikkaa.¹⁵ Neuvostokommunistisen rauhantyön menestymisen kannalta oli ensisijaisen tärkeää saada kansainvälisesti mahdollisimman laaja kannatus uudelle rauhanohjelmalle. Tämä tarkoitti aluksi myös rauhanliikkeen aikaisemman kristillisen taustan huomiointia.

Stalinin aloitteen jälkeen perustettu Kominform ryhtyi organisoimaan rauhanliikettä. Kominformin aloitteesta koolle kutsuttiin ”Intellektuaalien maailmankonferenssi rauhan puolustamiseksi” Wrocławiin, Puolaan vuonna 1948. Konferenssiin osallistui yli kuudestakymmenestä maasta satoja rauhantyöstä kiinnostuneita kulttuuri- ja tiedemaailman vaikuttajia. Neuvostoliiton johto toivoi heidän omaksuvan uuden rauhantyön paradigman. Siinä keskeistä oli ajatus kaksinapaisesta maailmasta, jossa Neuvostoliitto ja sosialistiset maat muodostivat rauhanomaista rinnakkaiseloa toivovan, anti-imperialistisen ja fasismia vastustavan rintaman. Yhdysvallat ja muut Nato-maat taas näyttäytyivät neuvostokommunistisessa rauhanparadigmassa sotaisina, fasismiin taipuvaisina uhkina maailmanrauhalle.¹⁶ Uuden paradigman kansainväliseksi institutionaaliseksi ilmenemismuodoksi tuli Maailman rauhanneuvosto.¹⁷

Suomesta osallistui Kominformin maailmanrauhankonferenssiin vuonna 1949 kahdeksanhenkinen ammattiliittojen ja kommunististen järjestöjen edustajista koostunut valtuuskunta. Noin kuukausi konferenssin jälkeen perustettiin Suomen rauhanpuolustajat ry. Keskeisiä perustajia olivat Mirjam Vire-Tuominen (SKP), Uudenmaan läänin maaherra Väinö Meltti

(SKDL), ja Suomen rauhanliiton pitkäaikainen puheenjohtaja Felix Iversen.¹⁸ Rauhanpuolustajien tavoitteena oli tehdä suomalaiset myötämieheiksi neuvostokommunistisen rauhanohjelman painotuksille. Rauhanpuolustajat ry. alkoi toimittaa ensiksi vuonna 1950 omaa äänenkannattajaansa *Rauhanpuolustaja*, joka oli tarkoitettu vain liiton jäsenille. Seuraavana vuonna järjestö perusti laajemmalle yleisölle suunnatun *Tänään*-aikakauslehden. Molempien lehtien päätoimittaja oli Rauhanpuolustajien pääsihteeri Mirjam Vire-Tuominen. Tarkoitus oli tarjota kaikille sotaa vastustaville ryhmille yhteisiä julkisen keskustelun kanavia.¹⁹ *Tänään*-lehden linjauksissa Vire-Tuominen toi esille vielä erikseen uskonnon merkityksen. Jo sen ensimmäisessä numerossa Vire-Tuominen vetosi ”generalissimus Stalinin” auktoriteetin lisäksi Suomen arkipiispa Aleksii Lehtosen sodanvastaisiin lausuntoihin.²⁰

Rauhanpuolustajista luotiin alusta alkaen kuvaa heterogeenisenä liikkeenä. Mirjam Vire-Tuominen tausta kommunistina herätti kuitenkin epäilyksiä. Monet näkivät Rauhanpuolustajat Neuvostoliiton peitejärjestönä. Tämä käsitys täytyi muuttaa. Käytännössä työ oli aloitettava siitä, että aiemmat rauhanjärjestöt saataisiin tukemaan Rauhanpuolustajia. Sen vuoksi Felix Iversenin saaminen mukaan Rauhanpuolustajiin oli tärkeää. Maailmansotien välillä muotoutunut rauhanliikettä on kutsuttu *iverseniläiseksi rauhanliikkeeksi*, eikä syyttä.²¹ Iversen oli aloittanut ensimmäisen maailmansodan jälkeen rauhantyön Kristillisessä internationaalissa, joka sittemmin tunnettiin Suomen sovinnonliittona. Vuotta myöhemmin hän oli perustamassa Suomen rauhanliittoa, jonka puheenjohtaja hänestä tuli vuonna 1926. Lisäksi hän oli keskeinen toimija Suomen opettajien rauhanliitossa ja oli organi-

15. William C. Fletcher, *Religion and Soviet Foreign Policy 1945–1970*. Oxford University Press 1973, 30.

16. Vladimir Dobrenko, *Conspiracy of Peace. The Cold War, the International Peace Movement, and the Soviet Peace Campaign, 1946–1956*, Diss. LSE 2016, 63–66, http://etheses.lse.ac.uk/3479/1/Dobrenko_Conspiracy_of_Peace.pdf (31.5.2021).

17. Vuotta aiemmin Kominformin aloitteesta koolle kutsuttiin ”Intellektuaalien maailmankonferenssi rauhan puolustamiseksi” Wrocławiin, Puolaan vuonna 1948. Konferenssiin osallistui yli kuudestakymmenestä maasta satoja rauhantyöstä kiinnostuneita kulttuuri- ja tiedemaailman vaikuttajia, joiden Neuvostoliiton johto toivoi omaksuvan uuden rauhantyön paradigman. ks. Dobrenko 2016, 69–70.

18. Mirjam Vire-Tuominen, *Rauhaa rakentavaa työtä. Suomen Rauhanpuolustajien viisi vuosikymmentä*. Demokraattinen sivistysliitto ry 2003, 27.

19. Lukijalle. *Rauhanpuolustaja* 1/1950, 1.

20. *Tänään* 1/1951, 1.

21. Kalevi Kalemaa, *Felix Iversen*, Kansallisbiografia-verkojulkaisu. Studia Biographica 4. SKS 2002, <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilö/7623> (10.11.2021).

soimassa aktiivisesti vuonna 1932 perustettua Rauhantyön yhteisrintamaa.²²

Iversenin osallistuminen Rauhanpuolustajien toimintaan synnytti ristiriitoja aikaisemmin perustetuissa rauhanliikkeissä, kuten Suomen rauhanliitossa.²³ Rauhanpuolustajat veivät tilaa myös Rauhantyön yhteisrintamalta. Siihen oli kuulunut useita järjestöjä, kuten Akateeminen Sosialistiseura, jotka sittemmin liittyivät Rauhanpuolustajiin.²⁴ Kun Rauhanpuolustajat pyysivät vuonna 1952 Rauhantyön yhteisrintamaa lähettämään edustajan Wienin rauhankonferenssiin, pyyntö synnytti erimielisyyttä. Iversenin lisäksi edustajan lähettämistä kannatti Kristillisen työväenliikkeen edustaja Tanskanen, jonka mukaan ”ei pidä tuomita ennakkoluuloisesti erilaisia keinoja käyttäviä”. Sosiaalidemokraattien edustaja Armas Salovirta taas vastusti, koska hän piti ”Itä-blokin” rauhankonferensseja puolueellisina ja kommunistisina.²⁵ Rauhantyön yhteisrintama kieltäytyi lopulta pyynnöstä.

Vaikka Iversenin osallistuminen Rauhanpuolustajien toimintaan ei käynyt ongelmitta, hän loi jatkumon kristilliseen traditioon nojanneen vanhemman rauhanliikkeen ja Rauhanpuolustajien välille. Kristillishenkisen rauhanliikkeen uranuurtajana hänellä oli auktoriteettia, joka loi luottamusta siihen, että Rauhanpuolustajat oli järjestönä laaja-alainen. Iversenin lisäksi toimintaan lähti mukaan englannin ja historian opettaja Deryck Siven. Hän oli liittynyt Suomen rauhanliittoon vuonna 1934 ja toimi lisäksi Suomen Sovinnonliitossa, Sodanvastustajat ry:ssä sekä Suomen rauhanliiton puheenjohtajana Iversenin jälkeen.²⁶ Kveekariksi hän oli kääntynyt toisen maailmansodan jälkeen.²⁷ Siven liittyi Iversenin kanssa Rauhanpuolustajien keskustuimikuntaan heti sen perustamisen jälkeen.²⁸

Iversen oli seuraajilleen ilmeinen esikuva. Siven kirjoitti, ”että kukaan ei ole korvamaton [sic], mutta se ei pidä paikkaansa, sillä Felix Iversen on korvaamaton Suomen rauhanliikkeelle”²⁹ Iversenin roolista kertovat myös pastori Armas Tolsan näkemykset. Tolsa oli tehnyt uransa 1920-luvulta lähtien settlementiliikkeessä, joka järjesti toimintaa ja palveluja työväelle tavoitteenaan lähentää kristittyjä ja työväenliikettä.³⁰ Toisen maailmansodan jälkeen Tolsa oli siirtynyt Kalliolan settlementin työkeskuksen johtajaksi ja vapaaopiston rehtoriksi, josta käsin hän osallistui Rauhanpuolustajien toimintaan.³¹ Osana tätä toimintaa hän piti niin kutsutun Kalliolan Rauhankomitean tapaamisia rauhantyöstä kiinnostuneille kristityille. Aivan ensimmäisestä numerosta lähtien *Rauhanpuolustaja-* ja *Tänään*-lehti julkaisivat vuosittain useita Tolsan uskonnollisia kirjoituksia hänen kuolemaansa, vuoteen 1961 asti. Kun Felix Iversen sai Stalinin rauhanpalkinnon, Tolsa kirjoitti hänelle kirjeen:

Kunnioitettu veli ja ystävä,

[...] Sinulle, arvoisa veli ja aateystävä, on myönnetty Stalinin rauhanpalkinto [...]. Jos kuka niin sinä olet ansainnut tämän, sillä kolmen vuosikymmenen ajan olet sinä ollut näkyvimpanä hahmona siinä taistelussa, jota meillä on käyty ihmisen vapauttamiseksi sodan ja väkivallan kahleista. [...] Sinua on syytetty siitä, että olet antautunut vetämään yhtäköyttä sellaisten mahtien kanssa, joille rauhantyö on muka vain yksi ase pyrittäessä valtaan ja suuruuteen. [...] Sovinto ja rauha on ollut sinun suuri näky, jonka edessä kaikki ihmisten rakentamat raja-aidat ja karsinat ovat saaneet kaatua. [...] Suomen rauhantahtoiset ihmiset puolueeseen, yhteiskunnalliseen asemaan ja

22. Ojajärvi 2020, 43–68; Rony Ojajärvi, Tosi-isänmaallisuuden ja kansainvälisyyden puolesta. Rauhankasvatuksen kehittyminen suomalaisten opettajien järjestäytyessä osaksi Pohjoismaisten opettajien rauhanliittoa 1920-luvulla. *Kasvatus & Aika* 15:3–4 (2021), 99–116, <https://doi.org/10.33350/ka.109883> (7.12.2021).

23. Lawrence Wittner, *One World or None. A History of the World Nuclear Disarmament Movement Through 1953 (Vol 1. The Struggle against the Bomb)*. Stanford University Press 1993, 224.

24. KA (Kansallisarkisto), SRL (Suomen rauhanliiton arkisto), Muut järjestöt, Suomen rauhantyön yhteisrintama, pöytäkirjoja 1932–1952, perustava kokous; Kalemaa 1981, 69; Vire-Tuominen 2003, 43.

25. KA, SRL, Muut järjestöt, Suomen rauhantyön yhteisrintama, pöytäkirjoja 1932–1952, syyskokous 14.11.1952.

26. Peter Lodenius, Deryck Sivenin haastattelu. *Ydin* 3–4/1975, 33–35.

27. <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-SivenDeryck> (6.7.2021).

28. Deryck Siven, Pyhä koe. *Tänään* 4/1954, 10–11.

29. Deryck Siven, Felix Iversen 70-vuotias. *Rauhaa kohti* 10/1957, 61.

30. Martti Ajo, *Punainen eskatologia. Jumalan valtakunta ja työväenliike Sigfrid Sireniuksen teologis-aatteellisessa ajattelussa ja kristillis-yhteiskunnallisessa toiminnassa vuoteen 1924 asti*. Helsingin yliopisto 2017, 244.

31. Jarmo Peltola, *Yksilö, yhteisö ja yhteiskunta. Kalliolan settlementti 1919–2009*. Kalliolan settlementti 2009, 93–95.

ideologisiin ryhmyksiin katsomatta onnittelevat sinua ja kiittävät sinua panoksestasi rauhantyössä. [...].³²

Pastori Tolsan kirje julkaistiin kokonaisuudessaan *Tänään*-lehden vuoden 1955 ensimmäisessä numerossa sen ensimmäisellä aukeamalla. Kirje osoitti hänen kunnioittaneen Felix Iverseniä ja erityisesti tämän valmiutta tehdä yhteistyötä ”raja-aidat” kaatavalla tavalla. Iversen oli näyttänyt esimerkkiä, jota Tolsa halusi seurata itsekin Rauhanpuolustajissa. Vaikka Iversen teki nyt yhteistyötä kommunistien kanssa, ja harjoitti rauhanasian edistämistä perin sekulaaria argumentaatiota³³, Tolsan kunnioitus Iverseniä kohtaan oli horjumaton. *Tänään*-lehdessä julkaistu kirje rohkaisi muitakin kristillisiä toimijoita kompromisseihin.

Rauhanpuolustajissa toimineita kristittyjä motivoi pyrkimys ”raja-aitojen” kaatamiseen kristittyjen ja kommunistien väliltä.³⁴ Muun muassa Lahden Harjulan setlementin johtaja, pastori ja SDP:n kansanedustaja Ensio Partanen edusti tällaisia teologisia painotuksia. Partanen kritisoi kirkkoa ”raja-aitojen” pystyttämistä:

Ei nähdä, että ihmisyyden ja Jumalanvaltakunnan [sic] asia täällä maanpäällä menee eteenpäin useimmiten pienin askelin – vähän kerrallaan – monien rohkeiden tunnustajien kautta. [...]. Myös ideologisia eroja tahdotaan tuoda esille, jolloin kirkko on pystyttämässä raja-aitoja rauhanystävien välille. Uskovaiset eivät tahdo olla siellä, missä ateistit ja kirkosta vieraantuneet piirit tekevät rauhatyötä. [...].

Ja kuitenkin me kaikki tiedämme hyvin, että kysymys sodasta ja rauhasta on yksi ja jakamaton.³⁵

Rauhanpuolustajien varapuheenjohtajana vuosina 1966–1967 toimineen Partasen mielestä sekulaarien kommunistien ja kristittyjen välinen yhteistyö oli tärkeää.

Jeremy Tranmer on esittänyt, että Britannian vahva kristillisen sosialismin traditio selitti kommunistien ja kristittyjen yhteistyötä Maailman rauhanneuvoston alaisessa Britannian rauhankomiteassa (*British Peace Committee*).³⁶ Sama selitys päti paljolti myös Suomessa. Felix Iversen ja Deryck Siven olivat toimineet Sovinnonliitossa, jonka juuret olivat Britannian kveekari-sosialistisessa yhdistyksessä.³⁷ Pastorit Armas Tolsa ja Ensio Partanen edustivat puolestaan suomalaista settlementiliikettä, jonka oli tuonut Suomeen Britannian työväenliikkeen vaikutus pastori Sigfrid Sirenius.³⁸ Sovinnonliitolle ja settlementille yhteistä oli pyrkimys lähentää kristittyjä, kommunisteja ja työväenliikettä toisiinsa.³⁹ Sama pyrkimys ohjasi nyt toimimaan Rauhanpuolustajissa. Toiminnallaan ja ajatuksillaan he halusivat vaikuttaa kommunistien ja jopa Neuvostoliiton uskontopolitiikkaan. Käytännössä tämä tarkoitti optimistista ja jopa sinisilmäistä suhtautumista sekulaariin kommunismiin ja Neuvostoliittoon. Tämä asenne mahdollisti Neuvostoliitolle uskonnon kautta vaikuttamisen Suomessa.

Kirkot ja sekularisaatio Rauhanpuolustajissa

Rauhanpuolustajien lehdissä uskonnolliset kirjoitukset olivat läsnä lähes joka numerossa läpi

32. Armas Tolsa, Kirje Felix Iversenille. *Tänään* 1/1955, 1.

33. Rauhanpuolustajien julkaisuissa Iversen ei käyttänyt kristillistä argumentaatiota, mutta Rauhaa kohti -lehden joulunumeroihin hän kirjoitti edelleen kristillisiä kirjoituksia. Ks. Felix Iversen, ”Lapsi on meille syntynyt”. *Rauhaa kohti* 12/1957, 73; Iversen, Joulunumero 6/1958, 1–2.

34. Harry Holtti, Kristitty, Sota ja Rauha. *Tänään* 3/1953, 5, 15, 21; Aili Nordgren, Elävä rauhanevankeliumi. Kirkkoherra Nils Bygårdin haastattelu. *Tänään* 6/1955, 18–19; Alwar Sundell, Miekat auroiksi. *Aikamme kohtalon kysymys*. Rauhanpuolustajat ry. 1955, 41–44.

35. Ensio Partanen, Kirkko tänään ja rauhanliike. *Rauhan puolesta* 1/1967, 14–15.

36. Jeremy Tranmer, Odd Bed-Fellows. British Christians and Communists in the Struggle for Peace. *La Revue Lisa* 4:1 (2011), 16–21, <https://journals.openedition.org/lisa/4167> (11.11.2021).

37. Sovinnonliiton uskonnollinen traditio, jonka voi määrittellä kveekari-sosialistiseksi, on vaikuttanut vahvasti Iverseniläisen rauhanliikkeen kristilliseen eetokseen. Tässä artikkelissa traditioon ei ole mahdollista syventyä, vaan se jää jatkotutkimuksen aiheeksi.

38. Ajo 2017, 77–79.

39. Ajo 2017, 244–245; Rony Ojajärvi, *Kristillistä internationaalia kohti, Mathilda Wreden ja Felix Iversenin johtaman kristillisen internationaalin Suomen osaston muodostuminen ja vastaanotto 1919–1921*. Pro gradu -tutkielma, Itä-Suomen yliopisto 2019, 57–58, 67–78; Ojajärvi, The Spirit of the Comintern? Historical Contexts of the Movement Towards a Christian international 1919–1923. *Kirchliche Zeitgeschichte/Contemporary Church History* 33:1 (2020), 176–177.

1950-luvun, mutta erityisen keskeisen aseman uskonto sai vuosina 1958–1962. *Rauhan puolesta* -lehdessä uskonnolliset kirjoitukset sijoitettiin aina toiselle sivulle neljän vuoden ajan. Luterilaisuuden dominoimassa maassa oli tarkoituksenmukaista, että uskontoaiheet olivat näkyvällä paikalla. Marxilais-leninistiseksi kommunisteiksi profiloituneet toimijat halusivat sekularismistaan huolimatta antaa tilaa uskonnolle. Mirjam Vire-Tuominen ja Rauhanpuolustajien puheenjohtaja V. E. Svinhufvud eivät nähneet sekularistisesta maailmankatsomuksestaan huolimatta itselleen ongelmallisena sitäkään, että he osallistuivat kristilliseen vetoomukseen *Kotimaassa*.⁴⁰ Kristillisten piirien tukea tarvittiin neuvostokommunistisen rauhanohjelman menestymiseksi Suomessa.

Rauhanpuolustajat pyrki Suomessa samaan mihin Neuvostoliiton ohjailema Maailman rauhanneuvosto kansainvälisesti. 1920–1930-luvun uskonnonvastaiset kampanjat olivat vieneet Venäjän ortodoksisen kirkon ahtaalle, mutta tilanne oli helpottunut toisen maailmansodan aikana. Kirkon antama hengellinen oikeutus sodalle Natsi-Saksaa vastaan katsottiin tarpeelliseksi myös Neuvostoliitossa.⁴¹ Stalin tapasi vuosina 1941–1945 useita kertoja Venäjän ortodoksisen kirkon johtoa.⁴² Tapaamisissa muodostui pragmaattinen sopimus, jossa ortodoksinen kirkko lupasi tukea ehtoitta Neuvostoliiton sisä- ja ulkopoliittikkaa vastineeksi lisääntyneestä uskonnonvapaudesta. Kun Neuvostoliitto otti rauhankysymyksen ulkopoliittikkaansa, aikaisemmin uskonnollisen vainon kohteena olleesta ortodoksisesta kirkosta tuli tärkeä ulkopoliittisen vaikuttamisen kanava.⁴³ Venäjän ortodoksisen kirkon johtohenkilöt ajoivat muiden Itä-Euroopan kirkkojen kanssa Neuvostoliiton rauhanoh-

jelmaa kansainvälisellä ekumeenisella kentällä ja siten kävivät uskonnollista kylmää sotaa Yhdysvaltoja vastaan.⁴⁴

Uskonnollinen kylmä sota näkyi vuonna 1948 perustetussa Kirkkojen maailmanneuvostossa (KMN). Yhtäältä Yhdysvallat pyrki saamaan KMN:sta tuen sen johtamalle ”kristilliselle ja antikommunistiselle rintamalle”. Toisaalta Neuvostoliitto osoitti ortodoksisen kirkon avulla kiinnostuksensa toimia myös KMN:ssa. Tässä kamppailussa Neuvostoliitto osoittautui Yhdysvaltoja vahvemmaksi, koska KMN halusi saada myös muita Neuvostoliiton tukemia Itä-Euroopan kirkkoja mukaan toimintaansa.⁴⁵ William Fletcherin mukaan KMN päätyikin usein Venäjän ortodoksisen kirkon näkemysten pohjalta ajamaan hyvinkin neuvostoliittolaista rauhanpolitiikkaa esimerkiksi Afrikan vapaustaistelujen kohdalla.⁴⁶

Kirkkojen maailmanneuvoston presidentiksi nimettiin vuonna 1961 Hessen-Nassaun maakirkon johtaja saksalainen pastori Martin Niemöller. Vielä ennen toista maailmansotaa Niemöller oli tukenut Hitleriä. Hän kääntyi kuitenkin Hitleriä vastaan 1930-luvun lopulla tuomien natsien pyrkimyksen muokata kirkon oppeja yhteensopiviksi rotuteorioiden kanssa.⁴⁷ Toisen maailmansodan jälkeen hän jatkoi muodonmuutostaan. Niemöller tapasi metropoliitta Nikolain vuonna 1948 ja kuvasi myöhemmin tapaamisen merkittäväksi kokemukseksi, joka teki hänestä pasifistin.⁴⁸ Sittemmin Niemöller toimi läheisessä yhteydessä Maailman rauhanneuvoston kanssa.

Rauhanpuolustajien lehdissä Kirkkojen maailmanneuvoston Neuvostoliiton rauhanpolitiikkaa myötäilevistä julkilausumista ja toiminnasta tuli keino perustella neuvostoliittolaista rauhanpolitiikkaa.⁴⁹ Myös ”parannuksen tehneestä” Mar-

40. Minna Havunen, *Kirkko, rauhankysymys ja sukupolvet. Suomen evankelisluterilaisen kirkon rooli yhteiskunnallisessa keskustelussa rauhankysymyksestä vuosina 1965–1975*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 2010, 48–49.

41. William van den Bercken, *Ideology and Atheism in the Soviet Union*. Mouton De Gruyter 1989, 105.

42. Hanna-Maija Ketola, *The Church of England and the Russian Orthodox Church During the Second World War, 1941–1945*. Helsingin yliopisto 2012, 119–124.

43. Bastiaan Bouwman, Between Dialogue and Denunciation. The World Council of Churches, Religious Freedom, and Human Rights during the Cold War. *Contemporary European History* 33 (2022), 20–21.

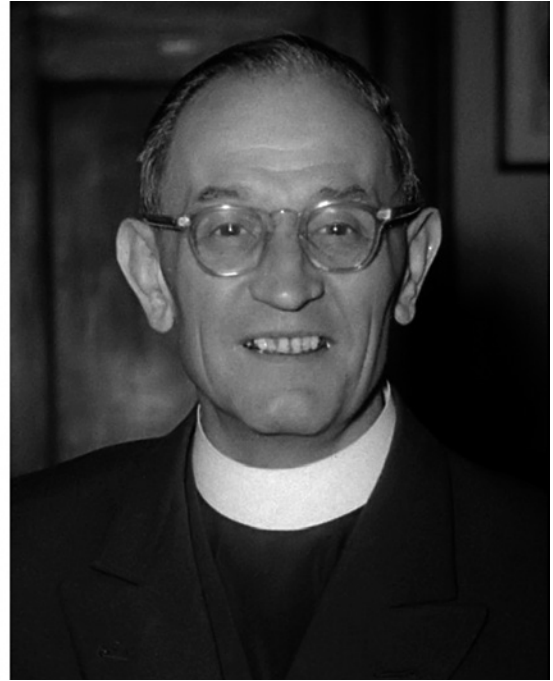
44. Fletcher 1973, 16, 30–38.

45. Dianne Kirby, Harry Truman’s Religious Legacy. The holy Alliance, Containment and the Cold War. Teoksessa Dianne Kirby (toim.) *Religion and the Cold War*. Basingstoke 2003, 721–744.

46. Fletcher 1973, 117–125.

47. Matthew D. Hockenos, Pastor Martin Niemöller, German Protestantism, and German National Identity, 1933–1937. Teoksessa John Carter Wood (toim.) *Christianity and National Identity in Twentieth-Century Europe*. Vandenhoeck & Ruprecht 2016, 125–130.

48. James Bentley, *Martin Niemöller*. Oxford University Press 1984, 200–202.

tin Niemölleristä tuli 1950-luvulla Rauhanpuolustajien äänenkannattajien sivuilla merkittävä kansainvälinen ekumeeninen auktoriteetti.⁵⁰ Kun Suomessa järjestettiin ensimmäistä kertaa Neuvostoliiton masinoima Maailman nuorisofestivaalit vuonna 1962, *Rauhan puolesta* -lehden ainoa uutinen aiheesta korosti Martin Niemöllerin vierailua.⁵¹

Neuvostoliiton uskonnollisen kulttuuridiplomatian näkökulmasta suurin voitto olisi luonnollisesti ollut se, että kristillissosialistista vakuumusta edustaneiden kristittyjen lisäksi tukea olisi saatu Suomen luterilaisen kirkon johdolta. Kirkon johto piti kuitenkin lähtökohtaisesti etäisyyttä neuvostokommunistista rauhanohjelmaa kannattaneisiin liikkeisiin. Kun Martin Niemöller saapui Nuorisofestivaaleille, Helsingin hiippa-

■ Kuva 2. Josef Hromádka (vas.) ja Martin Niemöller olivat kaikkein eniten Suomen rauhanpuolustajien julkaisuissa referoidut kansainväliset ja kirkolliset ekumeeniset vaikuttajat. Lähde: Wikipedia Commons.

kunnan piispa Martti Simojoki (piispana 1959–1964) järjesti itsensä pois paikkakunnalta välttääkseen tämän tapaamisen.⁵² Myös arkkipiispa Ilmari Salonmies oli muutama vuosi aiemmin kieltäytynyt kohteliaasti käytännöllisiin syihin ja vallitseviin menettelytapoihin vedoten osallistumasta Maailman rauhankokoukseen. Häntä tilaisuuteen oli pyytännyt Armas Tolsa.⁵³

Joillain Rauhanpuolustajissa oli henkilökohtaisia kontakteja piispakunnan edustajiin, jopa

49. Ote Maailman Kirkkoneuvoston Keskustoimikunnan hyväksymästä julkilausumasta [...]. *Rauhanpuolustaja* 3/1952, 14; Kirkkojen Maailmanneuvoston vetoisuus hallituksille. *Tänään* 9/1957, 2; Kirkkojen maailmanneuvosto. *Rauhan puolesta* 1/1962, 2.

50. Suurin huolenaiheeni on rauha. Pastori Martin Niemöller haastateltavana. *Tänään* no 4/1952, 12; Loka - Marraskuu 1952. *Tänään* no 5/1952, 2; Arne Forsten, Jumalan tahto ajallamme. *Tänään* 6/1952, 5; Pastori Niemöller. Länsi-Saksan Kristillisen rauhanliikkeen edustaja. *Tänään* 3/1955, 14; Toimettomuuden paikka. *Tänään* 9/1957, 3; Emmekö saa ajatella. Kirkkopresidentti Martin Niemöller puhui Berliinissä. *Rauhan puolesta* 5/1958, 2; Papi ja rauhanaate. *Rauhan puolesta* 2/1966, 11.

51. Kristityt ja rauhantyö. *Rauhan puolesta* 1/1963, 11.

52. Ville Jalovaara, *Kirkko, Kekkonen ja politiikka 1962–1982*. Suomen kirkkohistoriallinen seura 2011, 22–27.

53. KA, Suomen kirkkohistoriallisen seuran arkistot (SKHS), Alekski Lehtosen kirje Väinö Melttille y.m., Salomies Tolsalle 8.6. (vuosi ei tiedossa).

arkkipiispaan.⁵⁴ Kirkon johdon ottamasta etäisyydestä huolimatta Rauhanpuolustajien lehdistä löytyi myös joitakin piispojen Rauhanpuolustajille laatimia kannanottoja. Yhden kerran vuonna 1957 Tampereen hiippakunnan piispa Elis Gulin laati lyhyen jumaluskon tärkeyttä painottaneen lausunnon *Tänään*-lehden toimituksen esitettyä hänelle kysymyksen ”mitä kirkko voi tehdä rauhan hyväksi?”⁵⁵ Lausunto ei ollut linjassa lehden muun kristillisen sisällön kanssa, jossa painotui sekulaarien kommunistien kanssa tehtävän yhteistyön tärkeys.

Vasta kymmenen vuotta myöhemmin ilmestyi ensimmäinen piispan kirjoittama artikkeli. Simojoen seuraaja Helsingin hiippakunnan piispa Aarre Lauha (piispana 1964–1972) kirjoitti *Rauhan puolesta* -lehteen sen muun kristillisen sisällön kanssa yhteneväisen kirjoituksen ”Kristillinen rauhanohjelma”. Osallistuttuaan ”Itämeren rauhan ja ystävyyden” päiville kirkollisten piirien edustajana Lauha halusi kumota usein kuullun väitteen ”kirkko siunaa sodat”. Lauha näki KMN:n rauhanohjelman tärkeänä ja korosti tarvetta yhteistyöhön ideologisista eroista huolimatta. ”Ei ole varaa kammata ketään pois työyhteydestä. Tämän hetken rohkaisevimpiä tosiasioita onkin se, että tämä ajatus on yhä enemmän voittanut alaa sekä idässä että lännessä”, Lauha päätti kirjoituksensa.⁵⁶

Aarre Lauhan kirjoitusta voidaan tulkita merkkinä siitä, että Neuvostoliiton kulttuuridiplomatiaalla oli vaikutusta Helsingin piispaan. Toisaalta kirjoituksen apologeettinen, kirkkoa puolusteleva sisältö antaa vihjeitä kirjoituksen taustalla olevista toisenlaisista motiiveista. 1960-luvun puoliväliin tultaessa perinteisten kirkkojen asemaa kyseenalaistettiin enenevässä määrin läntisen kulttuuripiirin maissa.⁵⁷ Suomessa kirkko alettiin mieltää vasemmistolaisuudessa julkisessa keskustelussa yhä enenevässä määrin yhteiskunnallisen uudistumisen esteeksi. Kriitikkissä oli kyse ennen kaikkea siitä, että kirkon ei nähty riittävässä määrin tukevan poliittista oikeudenmukaisen yhteis-

kunnan rakennusprojektia.⁵⁸ Kriitikki ei niinkään syntynyt Neuvostoliiton vaikutuksen johdosta, vaan ennen kaikkea uuden sukupolven tarpeesta vastustaa vanhempiensa arvomaailmaa, johon maanpuolustus, koti ja kirkko olivat kuuluneet. *Rauhan puolesta* -lehdessä uskonnolliset kirjoitukset vähenivät yleisen sekularisointiskehityksen rinnalla; vuonna 1964 julkaistiin koko vuonna enää vain yksi lyhyt tiedonanto Kirkkojen maailmanneuvoston konferenssista toiseksi viimeisellä sivulla.⁵⁹ Lauhan kirjoitus vuonna 1967 asemoitui sekularisointiskehitystä vastaan ja pyrki osoittamaan Rauhanpuolustajille, että kirkko oli kiinnostunut rauhanasiasta.

Mitaleja ja vierailuja uskonnollis-kirkollisille toimijoille

Viittaukset uskontoon Rauhanpuolustajien 1950–1960-lukujen julkaisuissa ilmensivät monilta kohdin Neuvostoliiton tapoja käyttää uskontoa kylmässä sodassa. Sekulaarit Neuvostoliittoa kannattaneet kommunistit vaikuttivat kristillisiin rauhanaktivisteihin muokatakseen heidän ajatteluaan neuvostomyönteiseksi. Rauhanpuolustajissa toimineita kristittyjä osallistettiin aktiivisesti muun muassa kansainvälisissä rauhankonferensseissa. Vapaakirkollinen ja Veikarsin kristillisen kansanopiston rehtori Harry Holtti kertoi *Tänään*-lehden tehdyssä haastattelussa osallistuneensa vuonna 1952 Rauhanpuolustajien maanlaajuiseen kokoukseen, josta hänet erikseen valittiin osallistumaan Wienin rauhankonferenssiin. Konferenssi sai Holtin muuttamaan mieltä suhteessa Maailman rauhanneuvostoon ja Rauhanpuolustajiin: ”siihen [Wieniin] saakka minulla oli ollut ennakkoluuloni; arvelin, että järjestäytyneeseen rauhanliikkeeseen sisältyy liiaksi politiikkaa.”⁶⁰ Politiikka tarkoitti Holttille tässä yhteydessä ennen kaikkea sekulaaria kommunismia. Wienin Rauhankongressissa oli kuitenkin pidetty huolta siitä, että uskonnot olivat laajasti edustettuina. Armas Tolsa laati konferenssista seitsemän sivun raportin nimellä ”Uskontojen

54. KS. esim. KA, SKHS, Armas Tolsan arkisto, Alekski Lehtosen kirje Väinö Meltille ym., Alekski Lehtonen Väinö Meltille 26.6.1950.

55. Elis Gulin, Kirkko ja rauha. *Tänään* 10/1957, 7.

56. Aarre Lauha, Kristillinen rauhanohjelma. *Rauhan puolesta* 5–6/1967, 12–13.

57. Hugh McLeod, *The Religious Crisis of the 1960's*. Oxford University Press 2007, 257–265.

58. Ilkka Huhta, Suomen luterilainen kirkko ja julkisen keskustelun murros 1960-luvulla. *Media ja viestintä* 36:2 (2013), 78.

59. Kirkkojen neuvottelukokous aseistariisuntakysymyksestä. *Rauhan puolesta* 4/1964, 15.

60. ”Kristittyinä meidän uskottava rauhaan”. *Tänään* 1/1956, 6.

edustajat kansojen rauhankongressissa – otteita puheenvuoroista Wienissä 12–19.12.1952”. Raportissa oli lukuisia otteita sekä muslimien että kristittyjen puheenvuoroista.⁶¹

Tilan antaminen uskonnolliselle julistukselle Maailman rauhanneuvoston konferensseissa loi kuvaa heterogeenisestä rauhanliikkeestä, jossa oli Neuvostoliitto-kytköksistä huolimatta tilaa myös uskonnollisuudella. Tästä kertominen Rauhanpuolustajien lehdissä oli puolestaan tapa luoda Suomessa kuvaa laaja-alaisesta rauhanliikkeestä. Lisäksi lehdissä kerrottiin, miten suomalaiset uskonnolliset toimijat saivat tunnustuspalkintoja Maailman rauhanneuvostolta ja Neuvostoliitolta. Suomesta ainakin setlementtipastorit Armas Tolsa ja Ensio Partanen saivat mitalin tekemästään rauhantyöstä: Tolsa Maailman rauhanneuvoston kultamitalin vuonna 1960 ja Ensio Partanen Neuvostoliiton rauhankomitean kultamitalin vuonna 1969.⁶²

Yksi Neuvostoliiton tapa harjoittaa kulttuuridiplomatiaa oli kutsua ulkomaalaisia delegaatioita hyvin tarkasti suunnitelluille vierailuille.⁶³ Vierailut osoittautuivat tehokkaaksi monien uskonnolliskirkollisten toimijoiden kohdalla. Usein Rauhanpuolustajille myötämielisiä pastoreita nostettiin kommunistisissa maissa vierailevien suomalaisten valtuuskuntien johtoon. Armas Tolsa johti useita uskonnollisia toimijoita⁶⁴ sisältäneen, noin 20 hengen valtuuskunnan vierailua Neuvostoliittoon vuonna 1954 ja muutamaa vuotta myöhemmin toisen valtuuskunnan vierailua Kiinaan vuonna 1957. Baptistipastori ja SDP:n kansanedustaja Alwar Sundell puolestaan johti valtuuskuntaa Neuvostoliiton rauhankongressiin vuosi Tolsan kuoleman jälkeen vuonna 1962.⁶⁵

Vierailujen kautta uskonnolliset toimijat pääsivät Neuvostoliiton uskonnollisen kulttuuridiplomatian kohteeksi ja vaikuttamisen välineeksi. Uskonnollisille toimijoille pyrittiin antamaan myönteinen kuva kommunististen maiden uskon-

nollisista oloista. Tavoitteena oli, että vierailijat kertoisivat kotiin palatessaan uskonnonvapauden hyvästä toteutumisesta kommunistisissa maissa. Näin useimmiten tapahtui. *Tänään*-lehden toimitus pyysi vuoden 1954 valtuuskuntaan kuulunutta pastori Martti Vähälää kertomaan Neuvostoliitto-vierailuun liittyvistä kokemuksistaan. ”Yleisvaikutelma matkasta tuntuu jäävän vain myönteiseksi” Vähälä kertoi ja siirtyi ylistämään sitä, kun oppaat ”koko tuon pitkän matkan seurasivat kotimaassaan mukanaamme”. Oppaiden jatkuvan läsnäolon ja palvelun tarkoituksena oli positiivisen mielikuvan luomisen lisäksi kuitenkin pääasiassa tarkkailla ja raportoida, mutta tätä ei Vähälä tullut miettineeksi ainakaan kirjoituksensa perusteella.⁶⁶ Hän myönsi havainneensa monien kirkkojen olevan hylättyjä ja ränsistyneitä tai uuteen sekulaariin toimintaan vihittyjä, mutta tarjosi tähän selityksenä sen, että ”ehkäpä tässä maassa on ollut kirkkorakennuksia tarpeettoman paljon”. Lopuksi Vähälä kertoi tapaamisestaan Leningradin ”hienostisivistyneen” metropoliitta Gregoriuksen ja Moskovon ”valloittavan persoonallisuuden” metropoliitta Nikolain kanssa. He olivat molemmat Neuvostoliiton uskonnollisen kulttuuridiplomatian näkökulmasta avainhenkilöitä.⁶⁷

Samankaltainen ymmärtävä eetos oli Armas Tolsan kirjoituksessa *Tänään*-lehdessä vuoden 1957 Kiinan vierailun jälkeen:

Oli sellaisia ennakkotietoja, että Kiinassa on kaikenlainen uskonnollinen toiminta kiellettyä. Tämä käsitys ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Kiinassa ovat temppelit ja kirkot avoinna ja ihmiset saavat vapaasti kokoontua uskontoaan harjoittamaan. Saimme tilaisuuden käydä useissa buddhalaisissa tempeleissä aina Pekingin Taivaan temppeliä ja Lama-temppeliä myöten. Ne ovat kaikki ulkoisesti hyvässä kunnossa – useita korvattiin

61. KA, SKHS, Armas Tolsan arkisto, Suomen Rauhanpuolustajia koskevaa aineistoa, Uskontojen edustajat kansojen rauhankongressissa. Otteita puheenvuoroista Wienissä 12–19.12.1952.

62. Valtava kannatus II Tukholman vetoomukselle. *Rauhan puolesta* 1/1960, 6; Vuosikokous. *Rauhan puolesta* 3/1969, 15.

63. Koivunen 2020, 235–236.

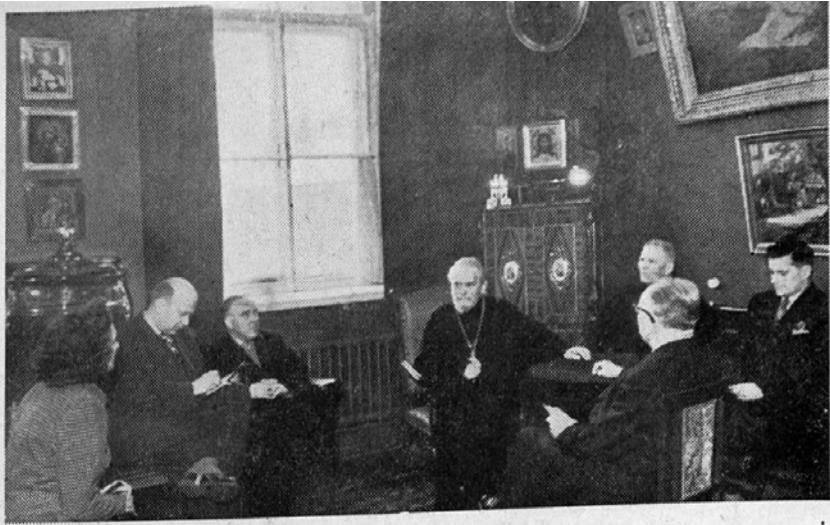
64. *Tänään*-lehdessä julkaistiin kuva valtuuskunnan vierailusta Venäjän ortodoksisen kirkon Metropoliitta Nikolain luona. Kuvassa on Nikolain ja Armas Tolsan lisäksi pastori Martti Vähälä, Kotkan ortodoksisen seurakunnan pastori Johannes Usvamo, metodistikirkon pastori Aleksius Tuukkanen ja Rauman seminaarijohtaja Toivo Laurilehto. Ks. Lujalle perustalle. Rovasti Armas Tolsan puheenvuoro rauhanpäivillä. *Tänään* 2/1954, 32.

65. Valtuuskunta Neuvostoliittoon. *Rauhan puolesta* 3/1962, 7.

66. Koivunen 2020, 236–237.

67. Martti Vähälä, Suomalainen pastori Neuvostoliiton kirkollisia oloja tutkimassa. *Tänään* 6/1954, 6–7.

Rauhanpuolustajain lähettämä valtuuskunta vieraili hiljattain Neuvostoliitossa. Kuvassa valtuuskunnan jäseniä Leningradin metropolitaan kodissa. Oik. pastori M. Vähälä, pastori J. Usvamo, metropolitaani, pastori A. Tuukkanen, seminaarinjohtaja T. Laurilehto ja selin valtuuskunnan johtaja rovasti Tolsa

Lujalle perustalle

Rovasti Armas Tolsan puheenvuoro Rauhanpäivillä

suhteet, joitten alaisena ihminen elää, ovat johtaneet ihmisen asennoitumaan toista ihmistä vastaan. Meidän elämämme on itse

Toinen tie tarkoittaa ihmisen sisäistä muuttumista ja uudistumista. Eikö ole niin, että on lopultakin varsin vähän ihmisiä, jotka eivät halua sotaa, mut-

sä. Heissä on kristillisyyden muuttunut elämää uudistavaksi voimaksi ja monet heistä ovat olleet valmiita uhraamaan vapautensa uskollensa.

valtionavun turvin – ja ihmiset liikkuvat niissä harjoittamassa hartauttaan.⁶⁸

Kiinassa Mao Zedong oli toteuttanut kommunistisen vallankumouksen Neuvostoliiton tukemana vuonna 1949 ja uskontojen tilanne maassa oli hankala.⁶⁹ Kiinan uskonnonvapautta rajoittavan politiikan ongelmat eivät silti näkyneet Tolsan kirjoituksessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, etteikö hän olisi nähnyt ongelmia vierailuillaan. Suomen kommunistisen puolueen raportoi ja kritisoi Moskovaan lähetetyssä raportissa samaista Armas Tolsaa siitä, että hän kyseenalaisti vierailuille tyypilliset rajoitetut liikkumisvapaudet.⁷⁰ Uskonnolliset toimijat luultavasti useimmiten tiesivät ja tunsivat ne Rauhanpuolustajien – ja oikeastaan koko tuon ajan suomalaisen yhteiskunnan – pelisäännöt, joiden mukaan julkisuudessa pelat-

■ Kuva 3. Rauhanpuolustajia lähellä olleiden uskonnollisten toimijoiden vierailumatkat kommunistisiin maihin olivat tyypillisiä. Matkoista raportoitin usein Rauhanpuolustajien julkaisuissa. Lähde: *Tänään* 2/1955, 32.

tiin. Neuvostoliittoa tai kommunistisia maita ei kritisoitu. Sen vuoksi matkoja kommunistisiin maihin keuhuttiin, vaikka ongelmallisuudetkin usein saatettiin nähdä.

”Uskonnollinen kulttuuridiplomatia” osoitti tehonsa Prahan keväänä

Rauhankonferenssit, ystävyysvierailut ja tunnustuspalkinnot olivat tyypillistä Neuvostoliiton pehmeää vallankäyttöä. Uskonnollista kulttuuridiplomatiaa näistä tuli sitten, kun niiden kautta osallistettiin näkyvästi uskonnollisia toimijoita.

68. Kiinaa suomalaisin silmin. *Tänään* 7–8/1957, 3.

69. Xiaoxuan Wang, *The Dilemma of Implementation. The State and Religion in the People’s Republic of China 1949–1990*. Teoksessa Jeremy Brown (toim.) *Maoism at the Grassroots*. Harvard University Press 2015, 259, 263–266.

70. Venäjän valtion sosiaalipoliittisen historian arkisto (RGASPI), Fondi 495, Luettelo 269, Suomen kommunistisen puolueen jäsenten henkilöasiakirjat, 1823 Tolsa Armas (1951).

Sen sijaan Tšekkosloveniassa neuvostokommunistisen rauhanohjelman omaksuneesta Prahan kristillisestä rauhankonferenssista (CPC) tuli Neuvostoliiton uskonnollisen kylmän sodan vaikuttamiskanava.⁷¹ Tärkein toimija CPC:ssä oli tšekkiläinen protestantti Josef Hromadka, joka oli paennut natsseja Yhdysvaltoihin toisen maailmansodan alussa. Yhdysvalloissa Hromadka oli työskennellyt teologisessa seminaarissa, minkä jälkeen hän palasi Prahaan Jan Hus -seminaarin dekaaniksi.⁷² Josef Hromadka uskoi vakaasti, että kommunismi on positiivinen ja uutta luova voima. Siksi kristittyjen tulisi tehdä yhteistyötä Neuvostoliiton kanssa.⁷³ CPC:n toimijat ajoivat hänen kanssaan Neuvostoliiton rauhanpolitiikkaa kansainvälisessä ekumeniassa. Hromadka osallistui myös Suomessa järjestettyihin Maailman rauhanneuvoston kokouksiin ainakin vuosina 1951 ja 1955.⁷⁴ Hänen näkemyksiinsä vedettiin usein Rauhanpuolustajien julkaisuissa.⁷⁵

Suomen kirkkoa yritettiin lukuisia kertoja saada CPC:n jäseneksi, mutta kirkko pysyi arkkipiispa Martti Simojoen johdolla tietoisesti etäällä järjestöstä.⁷⁶ Sen vuoksi CPC lähestyi Rauhanpuolustajia lähellä olevia kristillisiä toimijoita, kuten Deryck Siveniä. Hän osallistui Prahan rauhankonferenssiin ensimmäisen kerran vuonna 1961 ja vaikutti kokemastaan. Konferenssissa vallitsi hänen mukaansa ”voimakas kristillisen yhtenäisyyden tunne” ja Siven näki konferenssin positiivisena muutoksena kirkkojen suhtautumisessa sotaan.⁷⁷ Sivenistä tuli Rauhanpuolustajien ja Kristillisen rauhankonferenssin välille tärkeä linkki. *Rauhan puolesta* -lehti kertoi vuonna 1964

järjestettävästä Maailman rauhankonferenssin valmistelukokouksesta, jossa ainoana suomalaisena oli Siven.⁷⁸

CPC:n välityksellä Siven päätyi edistämään aktiivisesti Neuvostoliiton ja Suomen välisiä uskonnollisia suhteita. Neuvostoliiton baptistit kutsuivat hänet suoraan vuoden 1961 Prahan rauhankonferenssista vierailulle Neuvostoliittoon.⁷⁹ Kerta ei jäänyt ainoaksi. Siven kävi tutustumassa baptistien ja muiden kristillisten ryhmien arkeen useasti Neuvostoliitossa tämän jälkeen. Kuten muut vierailuilla käyneet, myös hän palasi kehuun maan uskonnollisia oloja.⁸⁰ Suomen arkkipiispa Martti Simojoki jopa ärsyyntyi Deryck Sivenille suhteiden luomisesta CPC:n kautta neuvostoliittolaisiin kristittyihin.⁸¹

Baptistien kutsut vaikuttavat olleen suunnitelmallista toimintaa, jolla oli myös selkeä vaikutus Siveniin. Kun Neuvostoliitto miehitti Tšekkoslovakiassa vuonna 1968, Deryck Siven oli samaan aikaan baptistien kutsumana vierailulla Neuvostoliitossa.⁸² Hän teki Itä-Euroopan maihin erityisen paljon vierailuja vuosien 1968–1969 välillä.⁸³ Siven kirjoitti päiväkirjaansa neutraalin, jopa hämmentyneen maininnan Tšekkoslovakiassa miehityksestä ja siitä, miten melkein kaikki läntisen maailman vasemmistolaiset protestoivat Neuvostoliittoa vastaan.⁸⁴ Saman aikaan Suomessa vuonna 1963 perustettu nuoremman sukupolven vasemmistolainen rauhanliike Sadankomitea kritisoi miehitystä. Sadankomitea kritisoi erityisesti Suomen rauhanpuolustajia, jotka päätyivät Mirjam Vire-Tuomisen johdolla hiljaisesti hyväksymään miehityksen.⁸⁵ Vire-Tuomisen ajaman lin-

71. Fletcher 1973, 39–41.

72. Juha Seppo, *Arkkipiispan aika. Martti Simojoki II*. WSOY 2015, 315.

73. Josef Hromadka, *kirkko ja rautaesirippu* (suom. Taisto Nieminen). Kirjayhtymä 1962, 43–52.

74. Ensimmäisten saarten ketju. *Tänään* 3/1953, 2, 7; Tietoja kokouksen valmisteluista. *Tänään* 3/1955 (lisälehti), 2.

75. Ensimmäisten saarten ketju. *Tänään* 3/1953, 2, 7; Josef Hromadka, ”Ei voi elää epäluottamuksessa ja arkuudessa”, Teoksessa *Kristityt ja rauhantyö*. Suomen rauhanpuolustajat 1960, 7–9; Kirkonmiehet ja yhteiskunta. *Rauhan Puolesta* 2/1962, 2; Papit ja rauhanaate. *Rauhan puolesta* 2/1966, 11.

76. Seppo 2015, 315–324.

77. Deryck Siven, Kristittyjen panoksesta rauhantyöhön. *Rauhan puolesta* 4/1961, 2–3.

78. Kristityt ja rinnakkaiselo. *Rauhan puolesta* 4/1963, 14–15.

79. Peter Lodenius, Deryck Sivenin haastattelu. *Ydin* 3–4/1975, 33–35.

80. SLSA 1045.2, Deryck Sivens arkiv, Tidningsurklipp, Deryck Siven, Kristityt rauhantyöntekijät. Ote Sivenin puheenvuorosta Maailman rauhanneuvoston Budapestin kokouksessa. *Vapaa sana* 1953; Deryck Siven, Kristittyjen panoksesta rauhantyöhön. *Rauhan puolesta* 4/1961, 2–3; SLSA 1045.2, Tidningsurklipp, På Besök hos Kristna i vårt östra grannland. *Kyrkpressen* 22/1970, 5.

81. Peter Lodenius, Deryck Sivenin haastattelu. *Ydin* 3–4/1975, 33–35.

82. SLSA 1045.6. (Deryck Sivens Dagböcker 1960–1975), Resdagbog 1968–1969, Resa till Moskva 1968.

83. SLSA 1045.6. Resdagbog 1968–1969, Resor 1968–1969.

84. SLSA 1045.6. Dagbok 1967–1970, 21. VIII 1968.

85. Metsämäki 2001, 46–47.

jauksen vuoksi Rauhanpuolustajista erosi ainakin joitakin, joiden suhtautuminen uskontoon oli tulkittavissa myönteiseksi. Yksi eronneista oli Tor Högnäs, joka oli juuri ennen miehitystä kirjoittanut *Rauhan puolesta* -lehteen ylistävän kirjoituksen baptistipastori Martin Luther Kingistä. Högnäsin mukaan King toteutti väkivallattomalla vastarinnallaan ”Gandhin ja Jeesuksen oppia turmeltumattomassa muodossaan.”⁸⁶

Deryck Siven ei kuitenkaan eronnut Rauhanpuolustajista ja kirjoitti *Rauhan puolesta* -lehteen miehityksen jälkeenkin. Vain yhdessä kirjoituksessa hän harmitteli ohimennen, ettei YK ottanut käsiteltäväksi ”Tšekkoslovakian tapahtumia.”⁸⁷ Siven teki yhteistyötä myös Sadankomitean kanssa, mutta ei silti kritisoinut miehitystä sen rinnalla.⁸⁸ Hänen kriittisiä äänenpainojansa ei lisännyt sekään, kun hänen ylöspäin katsomansa CPC:n johtaja Josef Hromadka tuomitsi maansa miehityksen ankarasti. Neuvostoliitto oli aiemmin tukenut CPC:n tšekkoslovakialaista johtoa ja antanut sille suhteellisen vapaat kädet, mutta nyt valta keskitettiin tiukasti Venäjän ortodoksisen kirkon ohjaukseen ja Hromadka syrjäytettiin.⁸⁹ Silti Siven jatkoi CPC:ssä työskentelyä. Hän oli nähnyt paljon vaivaa myönteisten suhteiden luomisessa Neuvostoliiton baptistien kanssa. Tšekkoslovakian miehityksen kritisointi olisi voinut tehdä tämän työn tyhjäksi, eikä kutsuja Neuvostoliittoon olisi enää tullut. Toisaalta vuoden 1970 kolmannen numeron jälkeen häntä ei Rauhanpuolustajien lehden sivuilla enää tavattu.⁹⁰ Hän ei siis kritisoinut julkisesti miehitystä, mutta vaikutti myös lakkaavan kirjoittamasta sen toimijan lehteen, jossa miehitys selkeästi hyväksyttiin. Sen sijaan Felix Iversen päätyi puolustamaan Tšekkoslovakian miehitystä, kuten teki myös Ensio Partanen.⁹¹ Kulttuuridiplomatia oli tehnyt tehtävänsä.

Yhteenveto

Neuvostoliiton pehmeä vallankäyttö vaikutti suomalaisten rauhanliikkeiden ja uskonnon väliseen

suhteeseen. Venäjän ortodoksisen kirkon, Prahin kristillisen rauhankonferenssin ja Kirkkojen maailmanneuvoston välityksellä Neuvostoliitto käytti uskontoa kulttuuridiplomatian välineenä, tavoitteenaan saada tukea Maailman rauhanneuvoston määrittelemälle rauhanohjelmalle. Suomen rauhanpuolustajat halusi kansainvälisen liikkeen linjan mukaisesti näyttäytyä mahdollisimman heterogeenisenä. Suomen kontekstissa tämä tarkoitti, että Rauhanpuolustajien toimintaan osallistettiin aikaisempien rauhanliikkeiden ja settlementiliikkeen kristillissosialistisia toimijoita. Suomen luterilaisen kirkon johtoaakin yritettiin saada mukaan Rauhanpuolustajien toimintaan huonolla menestyksellä.

Rauhanpuolustajien julkaisuissa kristillissosialistiset toimijat korostivat kristittyjen ja kommunistien välisen yhteistyön tärkeyttä. Kristillissosialistisessa traditiossa keskeistä oli pyrkiä vaikuttamaan sekulaareihin kommunisteihin niin, etteivät he olisi nähneet kristinuskoa ja kommunismia toisiaan poissulkevinä asioina. Pyrkimys ohjasi uudessa tilanteessa suhtautumaan myönteisesti Neuvostoliiton rauhanpyrkimyksiin ja tekemään siten yhteistyötä Rauhanpuolustajien kanssa. Tämä mahdollisti Neuvostoliiton uskontoa hyödyntävän kulttuuridiplomatian Suomessa. Rauhanpuolustajissa toimineille kristityille annettiin tunnustuspalkintoja ja heitä kutsuttiin vierailuille ja kansainvälisiin rauhankonferensseihin.

Uskonnollisiin toimijoihin suunnatusta kulttuuridiplomaattisesta vaikuttamisesta voi käyttää nähdäksemme joissain yhteyksissä omaa käsitettä *uskonnollinen kulttuuridiplomatia*. Tutkimuksessa käsitellyssä kulttuuridiplomatiaa vaikuttaminen kohdistettiin tiettyyn kansallisen kulttuurin osa-alueeseen, kristinuskoon, ja sen avulla pyrittiin vakuuttamaan Neuvostoliiton rauhantyötä epäilleitä – jotka useimmiten olivat kristittyjä. Kylmän sodan kontekstissa Neuvostoliiton uskonnollisen kulttuuridiplomatian vaikuttamistavat olivat usein samanlaisia kuin missä tahansa

86. Tor Högnäs: Rauhanpuolustaja Martin Luther King. *Rauhan puolesta* 3/1968, 46–47; Veli-Pekka Leppänen, *Kivääri vai äänestyslippu. Suomen kommunistisen puolueen hajoaminen 1964–1970*. Edita 1999, 187.

87. Deryck Siven, Kveekareiden YK-työstä. *Rauhan puolesta* 4/1969, 22–24.

88. Siven esimerkiksi puolusti Sadankomitean oikeutta pitää Dagmarinkadulla olleen huoneistonsa, josta sitä yritettiin häätää. ks. Deryck Siven, Rauhankoti uhattuna. *Rauhan puolesta* 5/1969, 25–26.

89. Fletcher 1973, 53–56.

90. Deryck Siven, Kveekareiden YK-työstä. *Rauhan puolesta* 4/1969, 22–24; Deryck Siven, Rauhankoti uhattuna. *Rauhan puolesta* 5/1969, 25; Deryck Siven, Onko maailmassa hyvää tahtoa? *Rauhan puolesta* 3/1970, 33–34.

91. Kalemaa 1981, 60; Metsämäki 2001, 48.

muussa kulttuuridiplomatian osa-alueessa. Kohde muutti kuitenkin vaikuttamisen kanavia – kuten Prahan kristillisen rauhankonferenssin neuvostokommunistiset kytkökset osoittavat – ja nosti esille toimijoita, joiden asiantuntemus ei liittynyt tieteeseen, taiteeseen tai rauhantyöhön, vaan ensisijaisesti uskontoon. Uskonnollisella asiantuntemuksella uskonnolliselle kohderyhmälle perusteltiin uusin tavoin kommunistien kanssa tehtävää rauhantyötä.

Neuvostoliiton uskonnollisen kulttuuridiplomatian seuraukset olivat erinäisiä. Felix Iversenin argumentaatio sekularisoitui Rauhanpuolustajissa ainakin osittain Neuvostoliiton vaikutuksesta. Monien muiden kirjoituksissa kristillinen argumentaatio säilyi, vaikkakin osin muuttuneena. Uskonnolliset toimijat kirjoittivat tekemiensä vierailujen pohjalta myönteisiä matkakertomuksia kommunististen maiden uskonnollisista oloista. Näin Rauhanpuolustajat loivat lehdissään kuvaa Neuvostoliitosta uskonnolle myötämielisenä maana. Erityisesti Prahan kevät osoitti kulttuuridiplomatian tehonneen. Vaikka Prahan kristillisen rauhankonferenssin johtaja Josef Hromadka tuomitsi miehityksen, Rauhanpuolustajissa toimineet kristityt eivät kritisoineet Neuvostoliittoa.

Pysyvästi uskonnolliset kirjoitukset hävisivät Rauhanpuolustajien äänenkannattajista 1970-luvun alussa. Uskonnollisia toimijoita, kuten pastorit Ensio Partanen, Erkki Niinivaara, Alwar Sundell, Erkki Pennanen, Erkki Arhinmäki ja Hannu Honkkila, jäi kyllä Rauhanpuolustajien toimintaan, mutta he kirjoittivat enää harvakseltaan ja silloinkin täysin sekulaaristi.⁹² Kun Suomen arkkipiispa Martti Simojoki vihdoon vuonna 1973 tuomitsi näkyvästi televisiossa Vietnamin sodan, *Rauhan puolesta* -lehdestä ei löytynyt siitä enää edes mainintaa.⁹³ Uskonnon privatisaatio näytti ilmeiseltä: vaikka vakaumus olisi ollut kristillinen, sitä ei tuotu enää esille julkisesti eikä sillä perusteltu rauhanasiaa. Miksi näin tapahtui, on jatkotutkimuksen aihe.

TM **Rony Ojajärvi** työskentelee kirkkohistorian nuorempana tutkijana Itä-Suomen yliopistossa.

Sähköposti: rony.ojajarvi@uef.fi

TT **Ilkka Huhta** työskentelee kirkkohistorian professorina Itä-Suomen yliopistossa.

Sähköposti: ilkka.huhta@uef.fi

92. Rauhanrahasto Chilen kansan puolesta, kirkkoherra Erkki Pennanen. *Rauhan puolesta* 3/1974, 6; Suomi-Vietnam -seuran puheenjohtaja kirkkoherra Erkki Arhinmäki, Kohti lopullisen voiton päivää. *Rauhan puolesta* 6/1974, 6; Sotapolitiikan loppu. Pastori Alwar Sundellin haastattelu. *Rauhan puolesta* 4–5/1974, 7; Suomen Rauhanpuolustajain Keskustomikunta. *Rauhan puolesta* 3/1978, 8.

93. Seppo 2015, 510–512.